V a s i l e F R Ă Ț I L Ă

Universitatea de Vest, Timişoara
Western University of Timişoara

Lexicul dialectului istroromân

The Vocabulary of the Istro-Romanian Dialect

The study thoroughly examines the vocabulary of the Istro-Romanian dialect, having in view the entirety of the etymological strata (that is, the Latin stratum – inherited, the indigen substratum, the influence of Old Slavic dialects, Croatian, Sloven, Italian and German). The main focus lies upon the lexical properties and characteristics of the dialect, but does not ignore the necessary syntactical and morphological aspects, whenever the specifics of the analysis require such observations.

Keywords: vocabulary, Latin origin, substratum, Slavic influence, Italian appropriations

Institution's address: Bd. V. Pârvan 4, Timişoara, România,
tel: +40-(0)256-592111, fax: +40-(0)256-592311

Dialectul istroromân a făcut numeroase împrumuturi din croată, slovenă şi italiană, dar şi-a păstrat totodată fizionomia românească. După aprecierea lui Kovačec 1984: 581, „partea de bază a vocabularului istroromân (ca şi partea covârşitoare a materialului gramatical) este de origine latină, iar elementele străine (slave, în mod special croate, italieneşti etc.), indiferent de numărul mare al lor, au, cel mai des un caracter periferic". După acelaşi autor, „Majoritatea elementelor străine aparţin masei vocabularului, în timp ce vocabularul de bază este, în general, vechi românesc" (Kovačec 1971: 197).

Încercând să realizeze un inventar al lexicului istroromân de origine latină, pornind de la sursele lexicografice existente pentru dialectul istroromân, în special, sau pentru limba română, în general (vocabulare, glosare, dicţionare, studii referitoare la lexicul istroromân) în care se oferă etimologia cuvintelor, Bărdăşan 2005a stabileşte următoarele categorii :

1) cuvinte sigur moştenite pentru care toate sursele propun acelaşi etimon: 581;

2) cuvinte pentru care s-au propus două sau mai multe etimoane latineşti: 49;

3) cuvinte pentru care s-a propus atât ipoteza moştenirii din latină cât şi soluţia formării interne prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale: 39;

4) cuvinte moştenite din latină pentru care s-au propus şi etimoane nelatineşti: 38;

5) cuvinte pentru care s-a propus soluţia moştenirii din latină, cea a împrumutului şi cea a formării interne: 3.

Luând în calcul doar materialul lingvistic istroromân considerat ca fiind sigur moştenit din latină, Bărdăşan 2005b consideră că acesta poate fi clasificat în patru mari categorii, în funcţie de prezenţa sau absenţa unui continuator al elementului latinesc şi în celelalte dialecte ale limbii române:

A. etimoane latineşti continuate în toate dialectele limbii române:

1. cuvinte de origine latină existente în istroromână, dar şi în dacoromână, aromână şi meglenoromână: 475.

B. etimoane latineşti continuate în trei dintre dialectele limbii române (în istroromână şi în alte două dialecte):

1. elemente de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi aromâna, dar absente în meglenoromână: 51;

2. elemente de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi meglenoromâna, dar absente în aromână: 6;

3. elemente de origine latină comune dialectelor sud-dunărene (istroromâna, aromâna, meglenoromâna), dar absente în dacoromână ø (zero).

C. etimoane latineşti continuate în două dintre dialectele limbii române (în istroromână şi într-un alt dialect):

1. elemente de origine latină pe care istroromâna le are comune cu dacoromâna, dar absente din aromână şi meglenoromână: 22;

2. elemente de origine latină comune istroromânei cu aromâna, dar absente din dacoromână şi meglenoromână: 7;

3. elemente de origine latină comune istroromânei cu meglenoromâna, dar absente din dacoromână şi aromână: 2;

D. etimoane latineşti continuate într-un singur dialect (doar în istroromână):

1. elemente de origine latină specifice exclusiv istroromânei (absente din celelalte dialecte ale limbii române): 7.

Categoriile de cuvinte stabilite mai sus evidenţiază o serie de asemănări specifice tuturor dialectelor româneşti, dar şi o seamă de asemănări sau deosebiri ale istroromânilor cu o parte a celorlalţi români. Elementele comune istroromânilor cu toţi românii ne dau posibilitatea să reconstituim fondul comun, iar coincidenţele lingvistice dintre istroromâni şi o parte numai a celorlalţi români ne permit să facem deducţii legate de înrudirea mai strânsă între unele dintre dialectele limbi române (Puşcariu 1926: 331).

Cei 475 de termeni comuni tuturor dialectelor limbii române (A.1.) trimit la epoca de unitate a limbii române de dinaintea separării dialectelor (româna comună). Rezistenţa lor în cele patru dialecte se justifică atât prin vechimea acestora, cât şi prin poziţia pe care o au în cadrul lexicului dialectelor respective, cea mai mare parte a lor denumind noţiuni fundamentale sau reprezintă elemente esenţiale în comunicarea lingvistică (Bărdăşan 2005 b : 48).

În categoria elementelor de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi aromâna, dar absente în meglenoromână (B.2.) se găsesc 51 de cuvinte, cantitate relativ însemnată dacă raportăm acest număr la celelalte grupe de cuvinte continuatoare ale unor etimoane latineşti în trei dintre dialectele limbii române. De aici rezultă că cele mai numeroase diferenţieri se constată între istroromână şi meglenoromână. Constatarea aceasta este surprinzătoare ţinând seama de faptul că între meglenoromână şi istroromână legăturile au fost de durată mai îndelungată decât între istroromână şi aromână. Pe de altă parte însă, şi meglenoromâna a suferit o mai puternică influenţă străină care a dus ca şi în cazul istroromânei la pierderea unui număr relativ mare de cuvinte de origine latină în favoarea celor slave şi turceşti. Elementele de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi meglenoromâna, dar absente în aromână (B.3.) sunt în număr de şase.

Cel mai surprinzător aspect îl reprezintă categoria elementelor de origine latină comune dialectelor române sud-dunărene (ir., ar., megl.), dar absente în dacoromână (B.4.), deoarece nu a fost identificat niciun element specific acestei categorii. Din cele de mai sus, rezultă că între termenii sigur moşteniţi din latină nu există elemente comune doar cu aromâna şi meglenoromâna şi absente în dacoromână. Situaţia aceasta este întărită şi de rezultatele la care a ajuns Todoran (1971: 185-192), care se raportează la întregul corpus de cuvinte latineşti, nu doar la cel din istroromână: „...dialectele sud-dunărene (aromân, meglenoromân şi istroromân) nu au nici un element latin comun care să nu se găsească şi în dacoromână" (citatul la p. 192).

Dintre etimoanele latineşti continuate în două dintre dialectele limbii române, istroromâna are 22 de cuvinte în comun cu dacoromâna, acestea lipsind din aromână şi meglenoromână (C.1.), 4 termeni în comun cu aromâna, dar absenţi din dacoromână şi meglenoromână (C.2.), două elemente comune istroromânei cu meglenoromâna, dar absente în dacoromână şi aromână (C.3.). Numărul relativ însemnat al termenilor comuni istroromânei cu unul dintre celelalte dialecte (în speţă cu dacoromâna) pare să sugereze ideea unei înrudiri mai apropiate a acestor dialecte şi a unei comunităţi de mai lungă durată. Ultima categorie de cuvinte (D.1.), aceea a elementelor de origine latină specifice exclusiv istroromânei (absente din celelalte dialecte ale limbii române) conţine 7 termeni ce marchează individualitatea lexicală a dialectului din perspectiva elementelor moştenite. Numărul mic al elementelor moştenite exclusiv în istroromână pare a fi legat de statutul actual al dialectului, acela de idiom local cu un număr foarte redus de vorbitori. Desigur, pierderea termenilor de origine latină din lexicul dialectului istroromân se explică prin direcţia de evoluţie a acestuia sub presiunea puternică exercitată de limba croată. În schimb, întregul corpus al cuvintelor de origine latină moştenite în istroromână, fie că au echivalente în celelalte dialecte, fie că sunt elemente de specificitate în lexicul istroromânei, reprezintă argumentul cel mai solid pentru caracterul romanic şi românesc al acestui dialect şi pentru originea comună a dialectelor româneşti (Bărdăşan 2005b: 49).

Termenii de origine latină acoperă cele mai importante sfere ale lexicului istroromân denumind: **părți ale corpului omenesc** (*cåp, frunte, per, ocl'u, jånę* (< **genna*), *urękcl'e, gúra / gúrę, límbę / límba, bårbę / bårba, cl'ept* (< *pĕctus*), *mâr(a)* (< *manus*), *pičór / pițór, jerúŋcl'u, nås* etc. – Frățilă, 2000: 127-198; idem 2002: 211-312), **relațiile de rudenie** (*fil', fil'e, fet, fęta / fętę, feĉór / fețór, nepót, fråte, sor / sóra, ănsurå, maritå, nunte* – Bărdășan 2002: 63-82; Bărdășan 2004-2005: 67-81; Bărdășan 2006: 59-70), **trăsăturile psihice şi fizice ale omului** (*bur, betâr, tíner, muşåt, mic*), **fenomene strâns legate de viața omenească** (*bę, mâŋcå, lucrå, fåče, cucå, durmi, nåşte, murí, morte* etc.), **fenomenele din natură** (*åpa, lúra* 'astrul nopții', *sóre, pemínt, vint, plóie, nę* 'zăpadă' etc.), **termeni referitori la regnul animal** (*óie, ml'e* (< *agnellus*), *ml'å* (< *agnella*), *arętе, berbęče, notir* (< *annotinus*), *cåpra / cåprę, ied, iåda, cerb* – la Susnievița, *bo(u), våca, vițe* (< *vitellus*), , *vițę* (< *vitella*), *junc, că* (< *caballus*), *iåpa / iåpę* (< *equa*), *åsir* (< *asinus*), *åsira* (< *asina*), *câre* (< *canem*) – Frățilă 2004: 235-262), **noțiunile principale referitoare la timp** (*ån, zi, nópte, sęra / sęrę, domarętа; primavęra, vęra, tómna, iårna* etc.), **îndeletnicirile principale (păstoritul şi, parțial, agricultura)**: *cåş* 'brânză', *unt, cl'åg, încl'eyå; grăv* 'grâu', *semirå, arå, sapå, secåra, ål'* 'usturoi' etc. (Kovačec 1984: 581-582; 1971: 197-201).

Istroromâna a păstrat o serie de cuvinte latinești pierdute în celelalte dialecte sau păstrate doar izolat: *åsir* 'măgar' (v. dr. *asen*) şi *åsira / åsirę* 'măgăriță' (< *asinus,* respectiv *asina*), *an urbå* 'a întâlni' (< **inobviare*), *cåibę* 'colivie' (< *cavea*), *gåbu* 'galben' (< *galbus*), *ii* 'a merge' (defectiv) (< *ire*), *iuvę / iuva* 'unde' (v. drom. şi dialectal *iuă, io,* ar. *iu,* megl. *uă*) (< lat. *hic* + *ubi*), *muşåt* 'frumos' (< lat. **formoseatus*), *oța* 'aici' (< *hacce*), *(a)rmår* 'dulap' (< *armarium*), *săr / sâr* 'sănătos' (< lat. *sanus*), *svel'å, posvel'å* 'a tunde primăvara oile în jurul ugerului, pe burtă şi sub coadă' (cf. ar. *suil'edzu*) (< lat. *subiliare*).

Unele cuvinte de origine latină şi câteva autohtone păstrează sensuri vechi sau au primit sensuri noi: *(â)ntrebå* 'întreba', sub influența cr. *pitati,* care s-a luat după it. *domandare,* are şi înțelesul de 'a cere' [*ie* ***întrebåt-a*** *zălic cås* 'el a cerut puțină brânză']; *întreg* 'întreg' ca atribut pe lângă *låpte* şi *vir* 'vin' este sinonim cu *čičer* 'neamestecat cu apă; curat'; *ărpę* 'râpă' are şi înțelesul de 'piatră', ca la meglenoromâni; *bur* 'bun' ca şi it. *buono* şi cr. *dobar* are şi înțelesul de 'capabil' (cf. şi dr. *nu-i bun de nimica*); *codru* sub influența sl. *gora* înseamnă şi 'munte'; *copåț* (*copåč*) are sensul de 'tufă'; *fečor / fețor,* la pl. înseamnă'copii', *lucrå* înseamnă şi a 'câştiga': *kåre fåče ljubava,* ***lukra*** *ljubava* 'chi fa amore, ha amore'; *lucru* are doar sensul germ. *Arbeit,* iar pentru sensul germ. *Ding, Sache* se întrebuințează *stvår* (< sl. de sud *stvar*); *lurę / lura* denumește numai astrul nopții, pentru 'lună calendaristică' se întrebuințează sl. *misec,* care l-a înlocuit pe vechiul lat. *mensis* (păstrat în ar. şi megl. *mes*); *mul'å se* 'a se scălda'; *scând* nu înseamnă 'scaun', ci 'masă' sub influența cr. *stol; somăn* are şi sensul de 'vis' nu numai de 'somn' ca şi sard. *somnu* 'vis'; *uşe / uşa,* sub influența cr. *vrata,* primeşte şi sensul de 'poartă' pe lângă cel etimologic de 'uşă'; *vegl'å* şi-a restrâns sensul însemnând 'a păzi oile', iar *vrę bire* însemnează ca în italiană (*voler bene*) şi ca la aromâni şi 'a iubi' (Puşcariu 1926: 212-220).

Din substratul autohton istroromâna moşteneşte cele mai puține cuvinte: 25 [*bățe* 'baci', *balegă, bătę* 'baltă', *brăv* 'brâu', *catun, čåfa, čorę, copåț, gård, gręşę* 'gresie', *gropę, guşę, mål, Măgură, moş, råțę, rănzę, sîmbur, strungă, ştirca, țåp, țarc, țepę, vătrę*], față de 89 în dacoromână, 66 în aromână şi 48 în meglenoromână (Brâncuş 1983: 168). Din statistica de mai sus se observă că numărul cuvintelor de origine autohtonă păstrate de un dialect sau altul este direct proporțional cu vitalitatea şi cu numărul vorbitorilor dialectului respectiv sau, în sens invers, cum spune Brâncuş (1983: 168), cu cât dilectul este „mai izolat, folosit de un număr mai mic de vorbitori şi supus unor influențe externe mai puternice cu atât numărul cuvintelor care lipsesc [din româna comună – n.n. V.F.] este mai mare. Cazul extrem îl reprezintă istroromâna. De fapt, situația este similară cu a cuvintelor latine conservate în cele patru dialecte" (vezi tabelele întocmite de Coteanu 1965: 759-790 sau statistica făcută de Todoran 1971: 185-192).

În urma analizei făcute asupra elementului autohton în dialectul istroromân Frățilă 2008: 47 constată că în istroromână nu s-au păstrat sau s-au pierdut de-a lungul timpului o serie de termeni autohtoni (generali probabil în româna comună), iar, pe de altă parte, că unii dintre aceştia s-au menținut doar în una din variantele (de nord sau de sud) ale idiomului istroromân. Pierderea acestora în cel mai vestic dialect al limbii române se explică prin influența puternică a limbilor cu care istroromâna a venit în contact, prin bilingvismul sau chiar plurilingvismul activ şi de durată al istroromânilor, prin decăderea sau abandonarea

unor ocupații tradiționale, în primul rând a păstoritului etc. S-au menținut peste veacuri, în istroromână, cu deosebire, acei ternmeni autohtoni care au pătruns din română şi în limbile balcanice (neogreacă, bulgară, sârbă şi croată) cei mai mulți comuni cu albaneza.

Unii dintre termenii autohtoni s-au lovit de puternica rezistență din partea celor corespunzători de origine latină (cf. ir. *åsir* (< lat. *asinus*) față de *măgar*, *cåş* (< lat. *caseum*) față de *brânză*), alții au conviețuit cu termeni de origine slavă veche (cf. *ţâp*, alături de *părč*), dar, de cele mai multe ori, termenii autohtoni au fost înlăturați de cei proveniți din croată şi, foarte rar sau aroape deloc, din italiană (Frățilă 2008: 47).

Cea mai importantă **influență** asupra istroromânei este cea **slavă**, mai ales de coloratură croată şi slovenă. În cadrul influenței slave putem deosebi două straturi, unul slav vechi, comun cu celelalte dialecte (vezi Petrovici 1967: 11-19; Mihăilă 1980: 431-434; Scărlătoiu 1988; Miclăuş 2004-2005: 225-240) şi altul mai nou, croat sau sloven (Flora 1972: 64-94; Sârbu 2001: 109-118; Miclăuş 2004-2005: 225-240).

În prezent, dialectul istroromân este supus unei puternice influențe exercitate de limba croată (dialectul čakavian), ca urmare a amplificării relațiilor nemijlocite dintre istroromâni şi croați, a necesităților de ordin social-economic de a veni în permanent în contact cu instituțiile oficiale, a abandonării unor vechi ocupații şi a deprinderii altora noi de către generațiile mai tinere, în oraşe învecinate (Opatija, Rijeka, Matulji, Labin (Albona), Pazin etc.) în medii compacte de vorbitori ai limbii majoritare. Printre factorii determinanți ai masivelor împrumuturi făcute de istroromână din croată trebuie menționați şi şcoala şi biserica (în care slujba se face în limba oficială), precum şi căsătoriile mixte.

Dintre cuvintele aparținând fondului **vechi slav**, care se găsesc şi în dacoromână amintim: *båba / bâbę* 'babă', *bob, bogåt, bola /bolę* 'boală', *brâzda / brâzdę* 'brazdă', *cladí* 'clădi', *cosí* 'cosi', *dâr, l'ubi* 'iubi', *mila / milę* 'milă', *râna / rânę* 'rană', *sadí* 'sădi', *slanína / slanínę* 'slănină', *slújba / slúzbę* 'slujbă' etc.

Unele cuvinte, care par a fi vechi slave, reprezintă împrumuturi de dată mai recentă din croată sau din slovenă, pentru că ele sunt atestate cu sensul din limbile respective nu cu cel din dacoromână: *cózę* 'piele' [(< slov. *koza* 'piele', cf. însă şi expr. dr. *a o lua la* (sau *pe*) *coajă* 'a lua bătaie' (propriu a fi bătut pe piele')], *lovi* 'a vâna' (< cr. *loviti*), *pilę* 'fierăstrău' (< cr. *pila*), *pilí* 'a fierăstrui' (< cr. *piliti*), *rezbi* 'a rupe, a sparge' (< cr. *razbiti* 'idem'), *ţudę* 'mult' (< cr. *čuda*) etc.

Influența **croată** s-a manifestat chiar şi în cadrul unor anumite sfere semantice mai puțin sau deloc supuse influenței timpului şi spațiului, cum ar fi numeralele, care, datorită naturii lor, sunt mai stabile în privința denumirii sau cele referitoare la terminologia de înrudire şi cele denumind părți ale corpului omenesc (Zauner 1902: 5; Frățilă 2002: 212-213). „Numele părților corpului omenesc constituie, în ansamblu, concepte şi mai strict delimitate chiar decât denumirile privitoare la înrudire, deoarece rude pe linie ascendentă are fiecare om, dar nu oricine trebuie să aibă un frate, un fiu, pentru a nu mai vorbi de relații colaterale de tipul *cumnat*" (Frățilă 2002: 213). Cu totul altfel se prezintă situația în cazul părților corpului omenesc: acestea se găsesc în acelaşi fel la fiecare individ, excluzând persoanele care au suferit amputări sau pe cele cu malformații congenitale. Chiar şi în aceste sfere conceptuale s-au petrecut schimbări ale denumirilor.

Dintre termenii de origine **croată** referitori la **părți ale corpului omenesc** menționăm: *lâloke* 'falcă' (< *laloka*), *bedrę* 'şolduri' (< *bedro*), *obârvițę* 'gene' (< *obirvica*), *bradovițę / bradovița* 'neg' (< cr. *bradavica*), *lopâtița* 'spate' 'partea interioară a spatelui' (< *lopatica*), *târbuh* 'burtă' (< *trbuh*), *jeludaţ* 'stomac' (< *želudac*), *utrobę* 'măruntaie' (< *utroba* 'burtă, intestine'), *juč* 'fiere' (< *žuč*), *jilę* 'vână' (< *žila*) (Frățilă 2002: 303-304).

Termeni referitori la **rudenia de sânge**: *did* 'bunic' (< cr. *did*), *čâče / ţâţe* ' tată' (< cr. *čáća* 'tătic'), *mâia* „mamă" (< cr. *maja*), *mâţeha* 'mamă vitregă' (< *maćeha*), *stârâţ* 'părinți' (< *starac*), *pâstârc* 'fiu vitreg' (< *pastorak*), *pâstârkę* 'fiică vitregă' (< *pastarka*), *diţa* 'copii' (< *dica* s. f. colectiv), *unuc, unuca* 'nepot, nepoată' (< *unuk, unuka*), *šestrić* 'fiul sorei', *šestrine* 'fiica sorei' (< *sestrić, sestrična*) (Bărdăşan 2002: 63-82); **rudenia de sânge în linie colaterală**: *brât* 'frate' (< *brat*), *sestra* 'soră', *striţ* 'unchi, fratele tatălui' (< *stric*), *uiţ* 'unchi, fratele mamei' (< *ujec, ujac*), *uina* 'mătuşă, sora mamei' (< *ujna*), *strina* 'mătuşă, sora tatei' (< *strina*), *tetâc* 'unchi, soțul mătuşii' (< *tetak*), *teta* 'mătuşă, în general' (< *teta*) (Bărdăşan 2004-2005: 67-81); **alianța matrimonială**: *zaručnik, zaručnițę* 'logodnic, logodnică' (< *zaručnik, žaručnica*), *ojena* 'mire' (< *oženja*), *mladojenja* 'miri' (< *mladojenja*), *zakon* 'cununie' (< *zakon*), *pir* 'petrecere, nuntă, ospăț' (< *pir*) (Bărdăşan 2006: 59-70).

Termeni referitori la **regnul animal**: *cozlič* (< cr. *kozlić*), alături de *i̯ed* (< lat.), *cozliţę* (< cr. *kozlica*), alături de *iådă* (< lat.), *i̯aríč* (< cr. *jarić*), alături de *ţåp* (< autohton) şi *părč* (< v. sl.), *i̯elen* (< cr. *jelen*), alături de *čerb* (< lat.), *sârna* 'căprioară' (< cr. *sŕna*), *sârńac* 'căprior' (< cr. *sŕnjak*), *jdribăţ* 'taur' (< cr. *ždribac*) (Frăţilă 2004: 235-262).

Iată şi alţi termeni de origine croată pătrunşi în istroromână: *popí* 'a bea tot', *poidí* 'a mânca tot', *poredăn* 'prost, rău', *rodí* 'a naşte', *plâv* 'albastru', *copę̯i* 'a săpa', *brec* (în sud) 'câine', *ovčâr* 'cioban', *gólub* 'porumbel', *cobilę* 'iapă' etc.

Termenii referitori la instituţii şi la relaţiile sociale şi publice sunt, de asemenea, de origine croată: *sud* 'judecată', *sudnii̯e* 'tribunal', *şcola / şcolę* 'şcoală', *cârst* 'botez', *zacon* 'matrimoniu, căsătorie', *voiskę* 'război' etc.

Unii lingvişti admit existenţa unei **influenţe slovene** asupra istroromanei. Byhan (1899), Iosif Popovici (1909; idem 1914), Sârbu-Frăţilă (1998) indică etimologie multiplă pentru o serie de cuvinte, considerându-le, probabil, croate în graiurile de sud ale istroromânei şi slovene în cel din Jeiăn. Radu Flora (1962: 151, 167; idem 1972: 67-94; Ion Coteanu 1957: 25; idem 1961: 178), recunosc, la rândul lor, o influenţă slovenă asupra istroromânei de nord. Posibilitatea unei asemenea influenţe asupra graiului din Jeiăn este acceptată şi de Kovačec (1971: 197) în special în privinţa unor termeni ţinând de administraţie, precum *pozaconi se, sudnic, sudnii̯e,* al căror împrumut se explică prin faptul că Jeiănul a aparţinut multă vreme de judeţul Podgrad (Cittanova sul Corso, pe teritoriul de limbă slovenă) şi mai ales Traian Cantemir (1968: 91-110). Ultimul este de părere că împrejurările istorice prin care au trecut istroromânii au dus nu numai la scăderea lor numerică, ci au provocat şi unele modificări intervenite în componenţa graiului. Pe lângă elementele slave comune atât istroromânei de nord, cât şi celei de sud, există şi unele deosebiri, care s-ar datora aşezării lor geografice, deoarece afirmă Cantemir (1968: 105), „jeiănenii îşi duc existenţa între sloveni, pe câtă vreme cei de sub Učka sunt înconjuraţi de elemente croate". Drept urmare, cuvinte precum *ogradi* 'a zidi', *milo* 'milă', *ubojen* 'sărac', *dopusti* 'a permite', *tămno* (adjectival) 'rău', *hitro* 'repede', *brijen* 'sărac, biet', *pocloni* 'a saluta', *zacori* 'a arunca', *o mârvi̯ţa* (adverbial) 'puţin', *morche* 'poate', *zacolę̯i* 'a ridica', *pomo* (haide), *čă̯i̯a* 'tatăl', *hmalim* 'repede', în circulaţie în Jeiăn, în sud sunt înlocuite cu sinonimele lor croate: *zazidę̯i, ja, siromaşen, dovoli, slabo, vreda, pozdravi, biti, in hip, borebit, digni, homo, ceace, vred* (Cantemir 1968: 105). Prin intermediul slovenei au pătruns în nord şi câteva cuvinte de origine germană. Petrovici-Neiescu (1964: 196) contestă existenţa unei influenţe slovene directe, iar, dacă, totuşi, se găsesc elemente slovene în istroromână, acestea susţin ei, a trebuit să fie preluate prin intermediul graiului croat vorbit în satele din jurul Jeiănului, care probabil posedă împrumuturi slovene, fapt explicabil prin aceea că, până la începutul acestui secol în şcolile lor învăţământul se făcea în limba slovenă (p. 196, nota 36).

Dintre termenii sloveni referitori la părţile corpului omenesc, Radu Flora (1972) îi menţionează pe următorii: *hrbăt* 'spate' (< slov. *hrbět* 'lecta, hrbat') p. 77), *mozljan* 'creieri' (= mozgan[i] 'mozak', p. 78), *palţichi* 'degeţel' (= *palčec* dimin. de la *palec*) 'palčić', p. 79, *popăc* 'buric'. Prin forma lor mai apropiată de slovenă decât de croată, după Frăţilă (2002: 305), ar putea aparţine acestei influenţe doar *hârbet, păleţ,* eventual *pupăč:* slov. *hrbět, palěc, popek,* faţă de cr. *hrbat, palac, pupak.* Oricum, despre un bilingvism istroromân-sloven nu se poate vorbi decât ca fenomen individual şi numai în Jeiăn.

O parte din pretinsele slovenisme ale dialectului istroromân provin din graiurile croate de la graniţa cu Slovenia, deşi influenţa slovenă nu poate fi exclusă a priori. Ea este însă mult mai puţin importantă chiar şi decât cea italiană.

Influenţa italiană (vezi Kovačec 1992: 154-175; Flora 1975: 45-64; Pop 2008: 85-102) se explică prin faptul că satele istroromâne de sud au aparţinut un timp Comitatului Pazin, legat de Austria, dar înconjurat aproape din toate părţile de domeniile aşa-zisei „Istria Veneţiana" (cr. Mletačka Istra), iar aici contactele cu populaţia de limbă italiană, în special cu vorbitorii dialectului veneţian, au fost vechi şi intense (Kovačec 1984: 552). Pe la începutul secolului al XIX-lea, Istria intră în posesia Austriei, care favorizează întrebuinţarea limbii italiene în administraţie şi afacerile publice. Influenţa italiană s-a intensificat între cele două războaie mondiale, sub ocupaţia italiană când instituţiile publice au avut ca limbă oficială italiana. O parte din elementele italiene din dialectul istroromân au putut intra şi prin intermediul croatei (Puşcariu 1926: 223; Kovačec 1971: 197; Kovačec 1984: 552; Flora 1975: 56. Pentru

influența italiană asupra croatei, vezi Carlo Tagliavini, *Sugli elementi italiani del croato,* în *Italia e Croazia,* Roma, Reale Accademica d' Italia, 1942, p. 377-454, reluat în idem, *Scritti minori,* Bologna, Pàtron Editore, 1982, p. 361-440) și slovenei (Pentru influența italiană asupra slovenei, vezi Mitja Skubic, *Elementi linguistici romanzi nello sloveno occidentale,* Roma, Editrice „il Calamo", 2000).

Este de presupus că un împrumut din limba italiană se menține mai ușor în istroromână dacă el există și în croată. Proba o constituie de asemenea faptul că în ceea ce privește împrumuturile din italiană – între croata din Čićarija și cele din croata de la sud de muntele Učka se pot stabili același tip de raporturi ca între instroromâna de nord și istroromâna de sud. După cum se știe, între istroromânii de nord (din Jeiăn) și cei de sud (cei din Valdarsa) nu există practic nici un contact. Rezultatul acestei evoluții independente și divergente, arată Kovačec (1992 : 60), a celor două varietăți ale istroromânei este un anumit număr de diferențe între cele două tipuri lingvistice în toate compartimentele idiomului, inclusiv în ceea ce privește numărul și rolul elementelor de origine italiană: în graiurile din sud numărul împrumuturilor depășește de câteva ori numărul celor din graiul localității Jeiăn. La rezultate aproximativ asemănătoare ajunge și Cantemir (1968: 105), care constată că într-un corpus de 26 de pagini de text jeiănean se pot identifica abia 30 de cuvinte de origine italiană, pe când în același număr de pagini, cuprinzând material dialectal cules din satele de sub Učka, cifra se dublează.

Kovačec (1992: 161-174) întocmește și o clasificare semantică a elementelor împrumutate din italiană. Acestea denumesc: **fenomene atmosferice** (*ârii̯e* 'aer' în sud față de *zrâc* (< cr.) la Jeiăn), **unități de timp** (*ure / ura* 'oră', *setimânę* 'săptămână', *primaverę, autuno* 'toamnă' în sud), **regnul animal** (*rondone* 'rândunică', *bacalâi,* numele unui pește), **regnul vegetal** (*grano turco* 'porumb', *fârmentin* 'porumb', *fazo* (sud), *fajo* (nord) 'fasole' < ven. *fasᵊlo,* it. *fagiolo, pomidor* 'roșii' < ven. *pomi d'oro*), **termeni tehnici** (*mâkinę / mâkína* 'mașină', *veturę* 'automobil', *carótę* 'caleașcă', *coriierę* 'autocar'), **părți ale casei și mobilă** (*cămare* (în sud) < ven. *càmara, miza* 'masă', *treppiede* 'scaun cu trei picioare'), **îmbrăcăminte** (*baretę* 'căciulă, șapcă' < ven. *bareta*, *capót* 'palton', *i̯akéte* 'vestă' (< ven.), *bragesi* 'pantaloni' (< ven,) etc.), **nume de profesii** (*fâbro* 'fierar' < it. *fabbro*, *mai̯eštro, maieštr*a în sud 'dascăl, dăscăliță', *soldât* 'soldat', *pârjuner* 'prizonier < ven. *presonier, impi̯egáto, impiegátę* (sud) 'funcționar', *capurâl (mağor)* etc.), **termeni referitori la relațiile sociale, obiceiuri** etc. (*cârstii̯ân* 'om' < ven. *cristian, cumpan* 'tovarăș', *ujânța* (Jeiăn) 'obicei', *vizita, bâl*), **viața religioasă** (*misę* (sud), *misa* (Jeiăn) 'slujbă religioasă', *candélę* 'candelă'), **termeni de înrudire** (*cui̯ín, cui̯íne* 'văr, verișoară' < *cugino, cugina, cuńâdo, cuńâde* 'cumnat, cumnată' (< ven.), *nono, nonę* 'bunic, bunică', *spózo, spozę* (sud) 'soț, soție' etc), **termeni referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri și băuturi** (*aperitiv* (< it. *apperitivo*), *arančáta* „oranjadă" (< it. *aranciata*), *bevândę* „apă cu vin" (< it. *bevanda*), *catoléte* „cotlet" (< it. *catoleta*), *ńoki* „găluște" (< it. *gnocco*, pl. *gnocchi*) etc. (Pop 2008: 85-102).

În graiurile din sud au fost împrumutate și un număr însemnat de **adjective** (*fin, finę, cuntenât,-ntę* 'mulțumit, bucuros' < it. *contento* prin intermediul croatei, *debol,-ę* 'slab', *dispereți̯t,-ę,* 'disperat', *tond, -ę* 'rotund'), de **verbe** (*castigéi̯* 'pedepsi', *cumpańéi̯* 'a însoți, a acompania', *gambiiéi̯* 'a schimba', *meritéi* 'merita', *p(i)i̯ajéi̯* 'a plăti', *rovinéi̯* 'a ruina', *urdinéi̯* 'ordona, comanda', *ujéi̯* 'a folosi', *diverti (se)* 'a se distra', *sparí (t"a)* 'a dispărea' etc.), de **adverbe** (*alóra* 'atunci', *ai̯nke* 'încă', 'de asemenea', *almeno* 'puțin', *forsi* 'poate', *i̯ušto* 'just', *lârgo* 'departe' (în Jeiăn *depârte*), *t"aro* 'foarte' < ven. *chiaro* etc.).

O parte dintre elementele de origine italiană în vocabularul istroromânei au un statut precar și instabil, încât este foarte dificil să te pronunți dacă este vorba de italianisme general acceptate sau de împrumuturi individuale sau ocazionale. Este nevoie să se țină seama, totodată, de faptul că numărul și natura împrumuturilor din italiană depinde de caracterul textului în care apare și, desigur, de subiectul despre care se vorbește. Nu de puține ori, atrage atenția Kovačec (1992: 171), se întâmplă ca în locul împrumutului făcut de istroromâna de sud din italiană, istroromâna din Jeiăn să se folosească de un element de altă proveniență (vezi Kovačec 1981: 57-83; idem 1984: 584-586). Așa, de exemplu, pentru unii termeni referitori la timp, istroromâna de sud a făcut împrumuturi din italiană: *otobre* (alături de cr. *mihósńacu*) 'octombrie', *setimânę* 'săptămână', *primavérę* (alături de cuvintele croate *prolit"e, mlado leto*) 'primăvară', *autuno* (alături de cr. *i̯ésen*) 'toamnă', în timp ce graiul din Jeiăn se servește de cuvinte

moştenite din româna comună (*tómna* 'toamnă', *primavę́ra* 'primăvară') sau chiar de împrumuturi din croată (*t"edân* 'săptămână', *otobâr* 'octombrie', în croată, un împrumut din italiană adaptat din punct de vedere fonetic şi morfologic).

În alte cazuri, în locul unor termeni de origine italiană, precum *cuntenât* 'mulţumit, bucuros', *debol* 'slab, fragil', *ţeleste / čeleste* 'albastru clar, culoarea cerului', *alméno* 'cel puţin', *forsi* 'poate' etc., caracteristice graiurilor din sud, în graiul din Jeián sunt preferate elemente de alte origini: *zadovolân* 'bucuros', *švohân* 'slab' (< germ. austr.), *viret* 'vânăt', 'albastru' (< lat. *venetus*), *barem* 'cel puţin', *morke* 'poate' (< cr.) (Kovačec 1992:171. Pentru alte diferenţe lexicale între cele două varietăţi ale dialectului istroromân, vezi Kovačec 1984: 584-585; idem, 1981: 57-84; Frăţilă 2002: 306-309).

Asupra dialectului istroromân s-a exercitat şi o **influenţă germană**, mai puternică în nord (la Jeián) şi mai slabă în sud (în Valdarsa) (Cantemir 1968: 106-107; Ana-Maria Pop 2006: 201-230). Elementele germane au pătruns fie direct, fie mai ales prin intermediul croatei sau al slovenei. În graiul din Jeián sunt de origine germană termeni precum: *apoteca* (< *Apotheke*) 'farmacie', *chelnăr* (< *Kellner*), *glih* (< *gleich*) 'egal', *porţion* (< *Porzion*) 'porţie', *ştrosăc* (< *Strohsack*) 'saltea de paie', *şustăr* (< *Schuster*) 'cizmar', *şnaị̯dăr* (< *Schneider*) 'croitor', *ţaị̯t* (< *Zeit*) 'timp' (Cantemir 1968: 106). Unor termeni de origine germană, referitori la mediul şcolar: *şúle* (< *Schule*) 'şcoală', *tinte* (< *Tinte*) 'cerneală', *zistudirúị̯t* (< *studiert*) 'studiat, învăţat', le corespund în sud împrumuturi din italiană: *scola, inchiostro, studiị̯ęị̯t.*

Printre termeni de origine germană cunoscuţi mai ales în nord, Puşcariu (1926: 224-225) îi aminteşte pe următorii: *faitno* 'umed' (< *feucht*), *frắị̯ar* 'peţitor' (< *Freier*), *lumpęị̯* 'chefui' (< *lumpen*), *spoteị̯* 'a-şi bate joc' (< *spotten*), *şufeţę* 'obială' (< *Schuhfetzen*), *tuzănt* 'mie' (< *Tausend*), *zắị̯fę* 'săpun' (< *Seife*), care se găsesc, probabil, şi în graiul slovenilor localnici.

Calcuri după germană ar fi *vrt de vir* (înregistrat de Bartoli la Jeián) după *Weingarten* (Puşcariu 1926: 225), repectiv, *ị̯e e bíre vezút,* după *er ist gut gesehen* (Cantemir 1968: 106).

Direct din germană au intrat termeni militari ca: *friraport* (< *Frűhrapport*) 'raportul de dimineaţă', *vahcomandant* (< *Wachkommandant*) 'comandant de gardă' (Cantemir 1968: 106), la care pot fi adăugaţi: *ărlọabe* 'concediu' (< *Urlaub*), *decúŋ* 'tanşee' (< *Deckung*), *ofiţir* 'ofiţer' (< *Offizier*) menţionaţi de Ana-Maria Pop (2006: 216), fie prin filieră slavă, care la substantivele masculine se recunoaşte după *a* de la nominativul singular: *finanţa* (< *Finanzer*) 'funcţionar financiar, perceptor', *furşpana* (< *Vorspann*) 'vizitiu' (Cantemir 1968: 106-107). „Repartiţia teritorială a cuvintelor de origine germană din istroromână confirmă faptul că există diferenţe lexicale notabile nu numai între varianta de nord şi cea de sud a acestui idiom, ci şi în cadrul aceleaşi variante" (Ana-Maria Pop 2006: 228).

După cum s-a văzut de-a lungul demersului nostru, istroromâna este un dialect al limbii române cu suficiente particularităţi proprii, dar îi vom da, totodată, dreptate lui Radu Flora (1962: 148) care susţine că acesta este de fapt „un şir de graiuri neconsistente, fluctuante, pentru poziţia lor conservatoare, iar pentru forţa numerică a vorbitorilor fără putere de inovaţii lingvistice", faptul explicându-se prin aceea că dialectul urmaşilor românilor apuseni, nu are centre sau un centru inovator. Centrele de iradiere trebuie să fie centre politice sau culturale sau, în cazul dialectelor mai mari, centre regionale de fermentare. Or, acestea lipsesc în istroromână cu desăvârşire. „Un teritoriu atât de mic, cu un număr de vorbitori neînsemnat, poate duce la oarecari inovaţii individuale, dar acestea, arată Radu Flora, *op. cit*., duc la fărâmiţarea şi mai mare a idiomului, căci n-au putere de propagare pe căile deja cunoscute" (p. 151). Istroromâna nu opune rezistenţă la influenţele străine, am adăuga mai ales varianta de sud, ci, cum spune Radu Flora, „în cazul istroromânei porţile sunt larg deschise". „Starea de bilingvism a vorbitorilor condiţionează decalcarea, iar numărul redus al celor ce vorbesc istroromâna nu numai că nu este în stare să producă inovaţii proprii, dar nici să opună rezistenţă asaltului cuvintelor invadatoare din limbile înconjurătoare: (Flora 1962: 151; Frăţilă: 2000: 311-312).

Dialect istoric al limbii române, ca şi celelalte două variante teritoriale principale sud-dunărene ale acesteia – aromâna şi meglenoromâna – istroromâna este, după expresia fericită a Matildei Caragiu-Marioţeanu (1975: 222), „un ansamblu de graiuri nestandardizate".

Din prezentarea succintă a lexicului istroromân se desprinde concluzia că limbile înconjurătoare (croată, slovenă, italiană) au exercitat o puternică presiune, în special croata, care străbate toate compartimentele acestuia, mai ales masa vocabularului, dar şi fonetica şi morfosintaxa. În ciuda acestui fapt, istroromânii de azi,

bilingvi prin excelenţă, au încă o conştiinţă lingvistică dezvoltată. Chiar dacă ei trec pe neobservate de la un cod la altul, alternând în vorbirea „allegro" structurile lingvistice heteroglote, ei fac în mod constant distincţia între idiomul propriu şi secvenţele de text preluate ocazional, adesea automat, din limba croată, între *a cuvintå po jeịånski, rumunski* şi *a cuvintå po hrvaṭki*.

Pe de altă parte, este de remarcat supravieţuirea acestui dialect ca „insulă lingvistică" într-un mediu aloglot, prin consrevarea structurilor vechi româneşti într-o serie de compartimente, în primul rând în fondul esenţial lexical, dar şi în paradigmatica numelui, a pronumelui şi a verbului.

„Toate acestea ne îndreptăţesc să afirmăm că dialectul istroromân nu se află într-un stadiu de dezagregare rapidă, ci se utilizează şi se va utiliza activ încă multă vreme cu rang de idiom local şi se va stinge odată cu ultimii săi vorbitori, ori se va menţine ca instrument de comunicare în măsura în care factori hotărâtori favorabili vor acţiona convergent în această direcţie" (Sârbu-Frăţilă 1998: 32).

BIBLIOGRAFIE

Arvinte 1971 = Vasile Arvinte, *Deutsche Lehnwőrter im Istrorumänischen*, în idem, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, Akademie Verlag, 1971, p. 177-180.

Bărdăşan 2002 = Gabriel Bărdăşan, *Aspecte din terminologia înrudirii în lexicul dialectului istroromân (rudenia de sânge în linie dreaptă)*, în AUT, XL, 2002, p. 63-82.

Bărdăşan 2003 = Gabriel Bărdăşan, *Exprimarea rudeniei convenţionale în lexicul dialectului istroromân*, în AUT, XLI, 2003, p. 19-28.

Bărdăşan 2004-2005 = Gabriel Bărdăşan, *Rudenia de sânge în linie colaterală în lexicul istroromânei. Modalităţi de exprimare*, în AUT, XLII-XLIII, 2004-2005, p. 67-81.

Bărdăşan 2005 = Gabriel Bărdăşan, *Paradigma lexicală a înrudirii prin alianţă la istroromâni. Câteva aspecte*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frăţilă*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005, p. 113-123.

Bărdăşan 2005 a = Gabriel Bărdăşan, *Inventarul termenilor de origine latină moşteniţi în istroromână*, referat de doctorat, conducător ştiinţific prof. univ. dr. Vasile Frăţilă, 100 p.

Bărdăşan 2005 b = Gabriel Bărdăşan, *Lexicul istroromân de origine latină raportat la celelalte dialecte ale limbii române*, referat de doctorat, conducător ştiinţific prof. univ. dr. Vasile Frăţilă, 50 p.

Bărdăşan 2006 = Gabriel Bărdăşan, *Modalităţi lingvistice de exprimare a alianţei matrimoniale în lexicul istroromânei. Cuplurile noţionale* ***logodnic-logodnică, mire-mireasă***, în AUT, XLIV, 2006, p. 59-70.

Brâncuş 1983 = Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Byhan 1899 = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175–396.

Cantemir 1968 = Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în LL, XIX, 1968, p. 91-110.

Caragiu-Marioţeanu 1975 = Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.

Coteanu 1957 = Ion Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, Bucureşti, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din România, 1957.

Coteanu 1961 = Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961.

Coteanu 1965 = I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei. I*, în SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 579-604; II, SCL XVI, 1965, nr. 6, p. 759-790.

Flora 1962 = Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuţia geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziţiei graiurilor istroromâne faţă de dacoromână*, în FD, IV, 1962, p. 135-170.

Flora 1971 = Radu Flora, *Câteva observaţii cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în ACILFR, XII, vol. II, Bucureşti, EA, 1971, p. 1009-1022.

Flora 1972 = Radu Flora, *Slovenačke leksičke posudenice u isrorumunskog*, în „Linguistica", Ljubliana, XII, 1972, p. 67-94.

Flora 1975 = Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în "Italica Belgradensia", I, Belgrad, 1975, p. 45–63.

Frățilă 2002 = Vasile Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211-312.

Frățilă 2004 a = Vasile Frățilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal*, I. *Ovine, caprine, cervide*, în idem, *Cercetări de onomastică şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 235-244; AUT, XL, 2002, p. 83-92.

Frățilă 2004 b = Vasile Frățilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal*, II. *Bovine şi cabaline*, în idem, *Cercetări de onomastică şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 245-262.

Frățilă 2008 = Vasile Frățilă, *Observaţii asupra elementului autohton în dialectul istroromân*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2008, p. 43-64.

Kovačec 1971 = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, Editura Academiei, 1971.

Kovačec 1981 = August Kovačec, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia", XXIV, 1-2, 1981, P. 57-84.

Kovačec 1984 = August Kovačec, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 550–591.

Kovačec 1992 = August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica", XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159–175.

Miclăuş 2004-2005 = Lucian Miclăuş, *Criterii de delimitare a elementelor slave vechi de cele croate şi slovene din istroromână*, în AUT, XLII-XLIII, 2004-2005, p. 225-240.

Mihăilă 1980 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi slave, comune dacoromânei şi istroromânei*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 431-434.

Mihăilă 1983 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, în SCL, XXXIV, 1083, nr. 1, p. 43-53.

Petrovici 1970 = Emil Petrovici, *Există oare elemente romanice dalmate în lexicul istroromân?*, în idem, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, EA, 1970, p. 114-118.

Petrovici-Neiescu 1964 = Emil Petrovici, Petru Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214.

Pop 2006 = Ana-Maria Pop, *Elemente de origine germană în dialectul istroromân*, în AUT, XLIV, 2006, p. 201-230.

Pop 2008 = Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri şi băuturi*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2008, p. 85-102.

Popovici 1909 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Partea a II–a (*Texte şi glosar*), Halle a.d. S., 1909.

Popovici 1914 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Partea I (*Referinţele sociale şi gramatica*), Halle a.d. S., 1914.

Puşcariu 1926 = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926.

Sârbu 2001 = Richard Sârbu, *Slovenske leksikalne prvine v istrorumunskem dialektu*, în *Probleme de filologie slavă*, IX, Timişoara, 2001, p. 109-118.

Sârbu-Frățilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998.

Todoran 1971 = Romulus Todoran, *Despre elemantul latin în lexicul dialectelor româneşti*, în ACILFR, XII, 2, Bucureşti, EA, 1971, p. 185-192.

Zauner 1902 = Arthur Zauner, *Die romanischen Namen der Kőrperteile. Eine onomasiologische Studie*, Erlangen, 1902.